

Az emberiség képviselője*

A mai megemlékezés ötletét ifj. Bibó Istvánnak éppen csak két napja *Az aktuális Bibó István* szabadegyetemi kurzuson tartott előadása adja. Ő hívja fel, szerintem jó okkal, a közügyekben tájékozódni szerető hazai közönség figyelmét édesapja könyvméretű *A nemzetközi államközösség bénultsága a nemzetközi viták megoldásában* című, a felejtés kódébe burkolt, ritkán idézett munkájára, aktualitására.

A tanulmány (infarktussal súlyosbított, nehéz életrajzi körülmények között) 1965–1974 között íródott, és amint erre ifj. Bibó ugyancsak utalt, különös aktualitást kölcsönöz neki az Ukrajna elleni orosz agresszió. De nem csak az, a Bibó általa elemzett nemzetközi esettanulmányok helyszínein a Közel-Keleten, Cipruson, máig nem sikerült végleges, konfliktusmegszüntető megnyugtató békeművet alkotni a feleknek, illetve a nemzetközi államközösségnek.

Természetesen nem a nagy formátumú mű egészéről szeretnék beszélni – amely fejlődéstörténetét tekintve egy Ciprusról szóló rövid cikkből nőtt ki –, hisz ez lehetetlen, csupán pár fontos motívumáról.

Bibó egész életében ragaszkodott ahhoz, hogy a történelemnek van iránya, értelme. A történelem folyamatát a kora középkortól, társadalomszervezési elvek és valóság egymásra hatásaként foglalja össze a „*hatalom moralizálódása*” mint

program és az állam és a társadalom viszonyait leíró jelenség. Ez a folyamat az arisztotelészi tipizálástól a „politikai-etikai, normatív követelmények” megfogalmazásáig húzódó Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, Montesquieu fejlődési íven ábrázolandó, amelyben kitüntetett szerep jut a kereszténységnek.

Az államközösség bénultsága tanulmány alapvetően ennek az eszmének alkalmazása a nemzetközi kapcsolatokra, jelesül a területi vitákra.

Bibó szerint az alkotmányos tanok fejlődésével ellentétben (a deklarációkon túl) kevés nyomát találni a morális igazolásnak a területi viták rendezésében. A nemzetközi jog *alkotmányának* alapját a nemzetközi szerződések kötelező jellege a *pacta sunt servanda* elve adja, de ha ezt „– Hans *Kelsen* nyomán – lényegében formális szabályként fogjuk fel, akkor alig tartalmaz mást, mint azt az – egyébként helytálló és fontos – megállapítást, hogy a nemzetközi jog jellegzetes jogszabályformája a nemzetközi szerződés; ha viszont – *Verdross*-szal egyetértve – a nemzetközi jog végső alapjait valamiféle erkölcsi közmeggyőződésben látjuk, akkor észre kell vennünk, hogy a nemzetközi államközösség számára alkotmányul egy ilyen formális szabály kevés.”¹

A monarchikus-feudális világban a hatalommal való visszaélés jelen-

* Elhangzott 2023. november 4-én Budapesten, Bibó István szobránál.

¹ Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, IV. Magvető Könyvkiadó, 1990, 307–308. o.

ségeit kedélyesen vagy rezignáltan fogták fel, míg ezzel szemben „a demokratizmus elsősorban a kormányzással szemben való *erkölcsi* igények megnövekedését jelenti”.²

A nemzetközi konfliktusok kezelésében az erkölcsi igazolás esetleges. A nagyhatalmak bécsi kongresszussal kezdődő „európai koncertjének” döntéseiben ritkán, például a belga függetlenség esetében felismerhető valamiféle morális igazolás, más esetekben viszont, például a balkáni válságok idején, inkább nem.

Bibó igénye ellenben az, hogy a nemzetközi konfliktusok rendezőelvei között szerepeljenek az alkotmánybíráskodás alapjául szolgáló morális jogok. Az általa igényelt nemzetközi politikai döntőbíráskodásnak mintája az alkotmánybíráskodás, amelynek „működésében kiküszöbölhetetlenül döntő jelentőségűek maradnak az alkotmány mögött álló végső alapelvek, népszuverenitás, emberi jogok, képviseleti rendszer, társadalmi és gazdasági rendszer stb. A nemzetközi politikai döntőbíráskodás távoli – ma még igen távoli – perspektívája az volna, hogy *nemzetközi alkotmánybíráskodássá* váljék.”³

Ezzel szerintem Bibó egy máig késő, a mostanihoz képest humanizált új világrend kontúrjait rajzolja meg.

Művét *reális utópiának* nevezi.

*

Elővenném a *Ha a zsinati mozgalom a 15. században győzött volna... Bibó István címzetes váci kanonok beszélgetései apósával, Ravasz László bíboros érsekkel a római katolikus egyház újkori történetéről, különös tekintettel a lutheránus és kálvinista kongregációkra* című művet. Azért, mert ez a szöveg a nagylegzetű *Nemzetközi bénultsággal* párhuzamosan készült, és szerintem a nagyobb mű szépirodalom felé is kacsintó műhelytanulmányának, módszeres értelmezésének is tekinthető.⁴ Műfaját tekintve élvezetes ukrónia. Bibó

Bibó István
Forrás: hvg.hu

értelmezésében az „U-chronia az u-tópia párja: nem létező helyek helyett nem létező időfolyamatok leírása”.⁵ Bibót gyakran minősítik illúziók rabjának, utópistának. Valójában, akárcsak az angol és a francia felvilágosodás nagy politikai gondolkodói, éppenséggel egy jobb és szelídebb történelem esélyeit kereste. Számára az impulzust Toynbee megjegyzése adta, mely szerint „ha az egyház alkotmányosítására irányuló 15. századi zsinati mozgalom győz – s kis híján győzött –, akkor a reformáció elmarad, és minden másképp lett volna”.

² Uo. 341. o.

³ Uo. 502. o.

⁴ Ezt bizonyítja: Levél Londonba, Révai Andrásához, uo. 239–263. o.

⁵ Uo. 247. o.

Nem csak másképpen, jobb ki-fejlettel is, állítja Bibó. Nem mese ezért, ha annak hangzik is. Hanem komoly játék. Szerelnek itt Locke és Montesquieu bíborosok, Rousseau apát, aztán később Zola püspök és Freud apát is. Egyházuk pedig el-jut oda, hogy a 19. századtól Európa uralkodóival szemben már a köztár-sasági államformát, valamint a szo-cialista eszméket is támogatja. Az Európa összes monarchiájából kitil-tott Karl Marx páter a vatikáni mú-zeum könyvtárában lel menedékre. Később működnek feminista apáca-rendek, egyháztagok lehetnek a dog-mahit nélküli hívők, valamint nem hívő keresztény szabadgondolkodók is. A 20. század második negyedé-ben Németországban mégis tragikus pogromok történnek, amelyeknek öt vagy hat zsidó áldozatuk is van. Az általános erkölcsi felháborodás szó-szólói felhívják a figyelmet, hogy sze-rencsétlenebb kimenet esetén akár öt- vagy hatmillió áldozat is lehetett volna.

A kapcsolatot mutatja, hogy né-hány helyen maga a *Nemzetközi bé-nultság* is kacérkodik az ukróniával: Például: „Tegyük fel tehát a kér-dést, vajon mi lett volna, ha az első világháború után Wilson győzi energiával, esetleg reális politikai kooperációba tud lépni az új szovjet-hatalommal, és keresztül tudja vinni az önrendelkezési elv komolyan kö-vetkezetes alkalmazását?... Ennek a legfeltűnőbb és a győzőket érthetően meghökkentő következménye az lett volna, hogy Németország az *akkor* minden jel szerint hozzá csatlakoz-ni óhajtó Ausztriával gyarapodott volna, ugyanakkor keleti határain a versailles-ihoz hasonló veszteséget szenvedett volna... Mindennek ered-

ményeképpen elmaradt volna, vagy sokkal enyhébb formájában jelent-kezett volna a nagy német hisztéria és a kis magyar hisztéria...”⁶

*

„Valaki az Értől indul el / S befut a szent, nagy Oceánba.”

Bibót a szabadságjogok radikális liberális híveként, kapitalizmuskritikus szocialistaként, keresztényként és őszinte hazafiként határozzuk meg. Miután a *Nemzetközi bénult-ságban* a világ minden államát érintő, a nemzetközi államközösség glo-bális problémáit tárgyalja, indokolt itt a hazafiság ügyére is kitérni. Bibó 1944-ben még nem meghatározást ad, hanem érzést deklarál és határo-kat jelöl ki arról, számára mi nem ré-sze a hazaszeretetnek: „*Minthogy ma általános szokás minden írásmű hát-só gondolatait s érdekeltségi hátterét kutatni, jobbnak látom, ha előre meg is adom az ehhez szükséges adatokat. E sorok írója magyar és hazáját for-rón szereti, de nem tudja azonosítani magát azokkal az uralmi igényekkel, melyeket egyes honfitársai a környező népekkel szemben támasztanak...*”⁷

A *Nemzetközi bénultságban* pedig három olyan ideológiát különböz-tet meg, melyek a *szabadságesszme érvényességében egyaránt részese-k*: ezek a *liberalizmus*, a *szocializmus* és a *patriotizmus*. Viszont a *nacio-nalizmust* fenntartja „a nemzettel kapcsolatos agresszív-uralmi ma-gatartások és ezek ideológiái vagy ideológiatöredékei mint deformációs termékek számára”.⁸

⁶ Uo. 432–433. o.

⁷ Bibó István: Az európai egyensúlyról és bé-kéről. In *Válogatott tanulmányok*, I. Magvető, 1986, 604. o.

⁸ Bibó István: *Válogatott tanulmányok*, IV.

Ugyanitt a patriotizmust, ha ez itt is kevesebb definíciós kísérletnél, azal írja le, hogy sem annak, aki nagyon szereti apját-anyját, nem kell a 'familiarizmus' ideológiájához csatlakoznia, sem annak, aki a városáért buzog, nem kell az 'urbanizmus' ideológiáját vallania. „A patriotizmus ezért csak igen egyszerű szerkezetű, kevés *sajátos* »eszmei« elemet tartalmazó ideológiának mondható...”⁹

Azaz szerinte a hazaszeretet fogalmi keretekben kevésbé határozható meg.

Hozzáteszem, talán nem Bibó István ellenére, személyes megfigyelésemet, hogy példák igazolják, a hazaversek mennyivel erősebbek, mint az erről szóló regények, novellák. A hazaszeretet nem epikus, inkább lírai műfaj.

A hazaszeretet és az emberiség szolgálata biztosan nem zárják ki egymást. Hazádat szeretheted forrón, és keresheted az emberiség üdvét – ezt bizonyítja Bibó István életműve.

Magvető, 1990, 370–71. o.

⁹ Uo.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA